

Janusz Jasiński

Olsztyński przyczynek do wojny 1939 roku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 241-244

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Jasiński

Olsztyński przyczynek do wojny 1939 roku

Rannych żołnierzy polskich wziętych do niewoli w województwach położonych w pobliżu Prus Wschodnich, umieszczali Niemcy w rezerwowym szpitalu olsztyńskim oraz w szpitalach różnych innych miast tej prowincji.

W księdze zgonów, przechowywanej w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej¹, zapisano nazwiska kilkunastu żołnierzy polskich rannych w walkach wrześnieowych i zmarłych w szpitalu rezerwowym w Kortowie². Wśród nich znajduje się nazwisko jednego tzw. jeńca cywilnego aresztowanego na Pomorzu Gdańskim. Inny jeńiec, z zawodu leśniczy, zanim trafił do szpitala w Kortowie, przeszedł obóz jeniecki w Olsztynku.

O zgonach żołnierzy polskich zarząd szpitala rezerwowego powiadamiał kapelanów garnizonowych: pierwszego wikarego w parafii św. Józefa, ks. Johanna Skerde³ oraz drugiego wikarego w parafii św. Jakuba, ks. Paula Kewitscha⁴, a także Urząd Stanu Cywilnego w Olsztynie (Standesamt Allenstein)⁵. Pogrzebom towarzyszył z reguły ks. Skerde, natomiast ks. Kewitsch był obecny tylko cztery razy.

Zmarłych chowano na cmentarzu wojskowym przy dzisiejszej ul. Szarych Szeregów, wówczas zwanej Szosą Wojskową (Militärchausse). Cmentarz ten założono w 1918 r.⁶ W latach 1918—1919 pochowano tu 146 żołnierzy niemieckich i 91 rosyjskich (wśród nich 24 nieznanymi)⁷. Zarówno wśród żołnierzy niemieckich, jak i rosyjskich, spotykamy nazwiska polskie. Na nagrobkach niemieckich zaznaczono wojskowe odznaczenie — „krzyż żelazny”, a na rosyjskich krzyż prawosławny. Na planie cmentarza z 1920 r. zaprojektowano wysoki, siedmiometrowy krzyż betonowy ze skrótem napisu łacińskiego R.I.P., czyli „Spoczywaj w pokoju”. Ale krzyża tego chyba nie wystawiono. Można przypuszczać, że grzebano tu żołnierzy rosyjskich, którzy zmarli w szpitalu olsztyńskim, może i w obozach jenieckich, oraz żołnierzy niemieckich, także zmarłych w szpitalach, a oprócz tego, być może i tych, którzy zginęli na frontach i następnie sprowadzonych do Olsztyna.

---

1 Archiwum Archidiecezji Warmińskiej, Parafia Olsztyn, nr 190a i 214.

2 Mylnie twierdzi S. Piechocki, *Czyścić zwany Kortau*, Olsztyn 1993, s. 21, że w Zakładzie dla Obłąkanych w Kortowie wyodrębniono szpital dla żołnierzy niemieckich dopiero na przełomie 1939/1940 r. Otóż przyjmowano ich już od września 1939 r. Natomiast nie wspomina autor, że przebywali tam od września 1939 r. także żołnierze polscy.

3 Ks. Johannes Skerde urodził się w 1895 r., wyświęcony został w 1924 r. — *Direktorium Divini Officii Diözesis Varmiensis*, 1939.

4 Ibidem; zob. też P. Kewitsch, *Deutschen-Seelsorge im Bezirk „Zichenau“ 1940—45*, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*, 1967/68, Bd. 31/32, ss. 435—438.

5 Niestety, akta zgonów z 1939 i pierwszej połowy 1940 r. w Urzędzie Stanu Cywilnego w Olsztynie nie zachowały się.

6 A. Funk, *Geschichte der Stadt Allenstein von 1348 bis 1943*, Leer 1955, s. 394.

7 W. Knercer, *Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej w województwie olsztyńskim*, Warszawa 1995, s. 79; Archiwum Państwowe w Olsztynie, Prowincjonalny Konserwator Zabytków, 367, nr 3561—3. Plany cmentarza z 1920 r.

Cmentarz wojskowy był czynny i w latach późniejszych. Zachowało się kilka nagrobków żołnierzy niemieckich poległych w czasie wojny wrzesniowej. Natomiast nie ma śladu po mogiłach żołnierzy polskich. Nie wiemy zresztą, czy w ogóle stawiano im krzyże, chociażby drewniane. Zaraz po II wojnie chowano na tym cmentarzu żołnierzy Korpusu Bezpieczeństwa Publicznego (1945—1947), a z czasem, aż do 1961 r., także osoby cywilne.

Natomiast w założonym później drugim cmentarzu wojskowym, przyległym do pierwszego, pochowano w zbiorowych mogiłach 4262 żołnierzy radzieckich, lotników Wolnej Francji w ośmiu zbiorowych mogiłach i blisko 300 żołnierzy polskich w czterech zbiorowych mogiłach, ekshumowanych z różnych miejscowości Warmii i Mazur, którzy umarli lub zostali uśmierceni w latach 1939—1945⁸. Wśród ekshumowanych żołnierzy wrzesniowych nie ma jednak tych, którzy zmarli w Kortowie i pochowani zostali na niemieckim cmentarzu wojskowym. Przypuszczalnie ich szczątki znajdują się tam po dziś dzień.

Poniżej podaję wykaz polskich jeńców pochowanych w 1939 r. na cmentarzu wojskowym przy dzisiejszej ul. Szarych Szeregów (na podstawie akt Archiwum Archidiecezji Warmińskiej)⁹.

1. Dziekowski Czesław, polski strzelec, ur. 1912, katolik, sytuacja rodzinna nieznana, zm. 1 października 1939 o godz. 11 w szpitalu rezerwowym w Kortowie; pogrzeb miał miejsce 4 października 1939 o godz. 15 na cmentarzu garnizonowym przy udziale kapelana garnizonowego Johannes Skerde. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 3 października 1939 pod nr. 614/1939; jego osobiste dokumenty nie zachowały się, był obywatelem polskim, o jego śmierci powiadomił kapelana płatnik sztabu Kanitz.

2. Bartmann Jan, polski żołnierz ze wsi Firinow¹⁰, pow. Rawa Ruska; rok i miejsce urodzenia nieznane, katolik; zm. 4 października 1939 o godz. 16 w szpitalu rezerwowym w Olsztynie; pochowany 7 października na cmentarzu w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 5 października pod nr. 620/1939.

3. Kołodziej, żołnierz polski, katolik, zamieszkały w Radzynie Podlaskim, rok i miejsce urodzenia nieznane; zm. 4 października 1939 o godz. 16.30 w szpitalu rezerwowym w Kortowie; pochowany 7 października 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 5 października 1939 pod nr. 621/1939.

4. Żołnierz, nazwisko nieznane, ur. 1916 w Polsce, katolik; zm. 5 października 1939 r. o godz. 16.40 w szpitalu rezerwowym w Kortowie; pochowany 9 października 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde; wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 6 października 1939 pod nr. 623/1939.

5. Iwańczyk Dymitr, żołnierz polski, miejsce i rok urodzenia nieznane; zm. 9 października 1939 o godz. 6.35 w szpitalu rezerwowym w Kortowie. Pochowany 12 października 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde. Wpisany do księgi urzędu stanu cywilnego 9 października 1939 pod nr. 633/1939.

⁸ Na podstawie informacji Marii Szmidt z Olsztyna, które uzyskała w Urzędzie Miasta Olsztyna w 1992 r.

⁹ Archiwum Archidiecezji Warmińskiej, Parafia Olsztyn, nr 190a i 214. Dziękuję ks. biskupowi dr. Jackowi Jezierskiemu za zwrócenie mi uwagi na powyższe źródło.

¹⁰ Miejscowości tej nie znalazłem w żadnym skorowidzu przedwojennym.

6. Monka¹¹ Bolesław, jeńiec wojenny, leśniczy, przebywał ostatnio w obozie dla jeńców wojennych w Olsztynku, lat około 40; zm. 9 października o godz. 19.30 w szpitalu rezerwowym w Kortowie. Pochowany 13 października 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 9 października 1939 pod nr. 640/1939. Pozostawił żonę Martę z domu Murawską, zamieszkałą w Bydgoszczy, ul. Hallera 28.

7. Mietzigow Wawrzyniec, polski jeńiec wojenny, ur. w Polsce; zm. 14 X 1939 o godz. 4.30 w szpitalu rezerwowym w Kortowie; pochowany 17 października 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 14 października 1939 pod nr. 647/1939.

8. Kobus Jan, polski jeńiec wojenny, ur. 1890 w Polsce, brak o nim bliższych danych; zm. 15 października 1939 w szpitalu rezerwowym w Kortowie; pochowany 19 października 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Paula Kewitscha. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 20 października 1939 pod nr. 667/1939.

9. Molka Bolesław, polski jeńiec wojenny, ur. 12 maja 1912; miejsce urodzenia nieznanne; zm. 17 października 1939 o godz. 22.30 w rezerwowym szpitalu w Kortowie; pochowany 23 października 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego, Paula Kewitscha. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 20 października 1939 pod nr. 667/1939.

10. Słowik Piotr, polski jeńiec wojenny zamieszkały w Wesolej, pow. warszawski, ur. 16 maja 1897 w pow. Rawa Mazowiecka; zm. 20 października 1939 o godz. 6 w szpitalu rezerwowym w Kortowie; pochowany 24 października 1939 na cmentarzu w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Kewitscha. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 20 października 1939 pod nr. 666/1939.

11. Czojkowicz Roman, żołnierz polski, brak bliższych danych, zm. 13 grudnia 1939 w szpitalu rezerwowym w Kortowie; pochowany 16 grudnia 1939 w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde.

12. Figay Stefan, polski więzień cywilny, katolik, ur. 29 sierpnia 1920 w Jaroszynie na Pomorzu Gdańskim¹²; zm. 28 października 1939 w szpitalu rezerwowym w Kortowie z powodu gruźlicy płuc; pochowany 31 października 1939 na cmentarzu wojskowym w Olsztynie przy udziale kapelana garnizonowego Skerde. Wpisany do księgi Urzędu Stanu Cywilnego 28 października 1939 pod nr. 690/1939.

13. Genko Jan, polski jeńiec wojenny, ur. 5 lipca 1915 w [zapis nieczytelny — J.J.]; zm. 6 października 1940 w Olsztynie, pochowany na cmentarzu wojskowym w Olsztynie 9 października 1940 przy udziale kapelana garnizonowego Kewitscha.

---

11 Być może Mąka.

12 Miejscowości tej nie odszukałem na Pomorzu Gdańskim.

Ein Beitrag zur Geschichte des Krieges 1939 aus Allenstein**Zusammenfassung**

Im Archiv des Erzbistums Ermland befindet sich u.a. ein Konvolut von Akten mit Namen von 13 polnischen Kriegsgefangenen, die während des Krieges 1939 verwundet und gefangengenommen wurden. Die Soldaten befanden sich im Reservelazarett Kortau bei Allenstein und sind dort verstorben, meistens im Oktober 1939. Anschließend wurden sie in Anwesenheit von katholischen Geistlichen am Militärfriedhof in der Militärchaussee begraben. Bis heute sind keine Spuren ihrer Begräbnisse geblieben.